

SHAHAR MUHITINI YAXSHILASH HAMDA SHAHARSOZLIKNING ZAMONAVIY MUAMMOLARI

Abbosova Mehribon Sobir qizi

*Samarqand Davlat Arxitektura va Qurilish Universiteti o'qituvchisi
Arxitektura fakulteti "Landshaft arxitekturasi va dizayni" kafedراسi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Shahar muhitini yaxshilash hamda shaharsozlikning zamonaviy muammolari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Shahar aholisi, shaharsozlik, urbanizatsiya, tabiiy muhit, turar-joy binolari, shahar yo'llari.

Shaharlarning tez o'sishiga va aholining kichik hududda to'planishiga sabab bo'lgan intensiv urbanizatsiya sharoitida tabiiy muhitni shaharlar ta'sirining zararli ta'siridan himoya qilish masalalari bilan bir qatorda, ularni yaratish va saqlash vazifalari murakkab shahar mexanizmida to'liq huquqli yashash muhiti tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shaxsni o'rab turgan shahar atrof-muhitining holatini yaxshilash uchun obodonlashtirish kichik tarmoqlari muhim ahamiyatga ega: sanitariya tozalash, shahar yo'llarini tozalash va ko'kalamzorlashtirish. Biroq, ularning rivojlanishida ham uy-joy qurilishi, ham obodonlashtirishning boshqa kichik tarmoqlari bo'yicha sezilarli orqada qolish mavjud. Uy-joy va sanoat qurilishi sur'atlarini obodonlashtirishning rivojlanish sur'atlariga yaqinlashtirish muammosi shaharsozlikning eng muhim vazifalaridan biridir. Sa'y-harakatlarni faqat obodonlashtirish kichik tarmoqlaridan birini (moddiy-texnika bazasini yaratish, kadrlar bilan ta'minlash, yakka tartibdagi obodonlashtirish ob'ektlarini qurish va h.k.) rivojlantirishga qaratishning o'zi etarli emas, ularning boshqa tarmoqlar bilan aloqasini hisobga olish kerak. ob'ektlarni yaxshilash va tegishli operatsion fonni yaratish. Shuni ta'kidlash kerakki, ko'rib chiqilayotgan kichik tarmoqlarning obodonlashtirish elementlariga (turar-joy binolari, turar-joy binolari, shahar yo'llari va boshqa ob'ektlarni jihozlash) bo'lgan eng muhim talablari shaharsozlik amaliyotida ham, loyihalashda ham etarli darajada hisobga olinmaydi. va yangi qurilishni amalga oshirish, kapital ta'mirlash, rekonstruksiya qilish va foydalanishda. Shu bilan birga, bu talablar har doim ham aniq shakllantirilmaydi va belgilanmaydi, kichik darajada tegishli qarorlar, normalar va dizayn qoidalari bilan tartibga solinadi. Tegishli talablarni eng samarali ko'rib chiqish qurilish va rekonstruksiya vaqtida amalga oshirilishi mumkin; Shu bilan birga, xizmat ko'rsatilayotgan ob'ektlar, turar-joy binolari, yo'llar tarmog'i, obodonlashtirish tizimlarining mustahkamligini, shuningdek ularni keyinchalik rekonstruksiya qilishning qiyinligini (ba'zan imkonsizligini) hisobga olish kerak. Sanitariya tozalash, tozalash va ko'kalamzorlashtirish zarur

ularning bir-biri bilan va obodonlashtirishning boshqa kichik tarmoqlari (yo'l qurilishi, kanalizatsiya, suv ta'minoti va boshqalar) bilan o'zaro bog'liqligi va o'zaro bog'liqligi ko'rib chiqilishi kerak. , alohida bino va dizayn va loyihani amalga oshirishning barcha bosqichlarida. Tegishli yaratish muammosini hal qilish operatsion fon ko'p jihatdan nafaqat shaharning (aglomeratsiya) mavjud me'moriy-rejaviy yechimi, hududning funktsional bo'linishi bilan belgilanadi, balki shahar aholisi va ahamiyati, uning rivojlanish istiqbollari, iqlimiy va boshqa mahalliy sharoitlarga bog'liq. Shakllanish uchun umumiy talablar operatsion fon mahalliy sharoitlarni hisobga olgan holda belgilanishi kerak. Aholisi shaharni tashkil etuvchi asosiy omillardan biri bo'lib, shaharni obodonlashtirish darajasi va rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Aholi punktlari, shaharlar va aholi punktlarining yangi tizimlarini rivojlantirish yangi obodonlashtirish inshootlarini qurish va mavjudlarini rekonstruksiya qilishni nazarda tutadi. Markazlashtirilgan obodonlashtirishni rejalashtirish tizimi asosan shaharlar va shahar tipidagi aholi punktlariga taalluqli bo'lganligi sababli, shahar aholisining o'sish dinamikasi ko'p jihatdan yo'llarni tozalash, obodonlashtirish ob'ektlarini, maishiy hududlarni saqlash, maishiy chiqindilarni yig'ish, olib chiqish va zararsizlantirish bo'yicha ishlar hajmini belgilaydi. Mamlakatda urbanizatsiyaning jadal rivojlanishi shahar posyolka shakllarining murakkablashishiga va yirik shahar aglomeratsiyalarining paydo bo'lishiga olib keladi, ularning soni tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda. Shahar aglomeratsiyasi deganda turli xil aloqalar - sanoat, kommunal, rekreatsion, shuningdek, ma'lum bir hudud va uning resurslaridan birgalikda foydalanish bilan murakkab dinamik tizimda birlashtirilgan shahar va qishloq aholi punktlarining ixcham hududiy guruhlanishi tushuniladi. Bu esa tozalash, sanitariya va obodonlashtirish muammolarini hal qilishda yangicha yondashuvni taqozo etadi. Ko'rib chiqilayotgan tarmoqlarni obodonlashtirish bo'yicha chora-tadbirlarni rejalashtirish va amalga oshirishda nafaqat aglomeratsiya markazining, balki uning tarkibiga kiradigan kichik shahar va qishloqlarning ehtiyojlarini ham hisobga olish kerak. Har qanday ob'ekt-fazoviy muhitni yaratishda uni ishlatishga majbur bo'lgan odamlarning ehtiyojlaridan kelib chiqish kerak, shuning uchun kichik landshaft va me'moriy shakllar uchun loyihalarni ishlab chiqishda ergonomik yondashuv qo'llaniladi. Bu antropometrik, sanitariya-gigiyenik, hissiy va psixologik talablarni hisobga olishni nazarda tutadi.

Zinapoyalarning zinapoyalari va tutqichlarining balandligini, stol va skameykalarning balandligi va o'lchamlarini, o'rindiqlar va orqa tomonlarning moyilligini, qo'l dayamalarining joylashishini aniqlashda inson tanasining o'lchamlari va nisbatlariga asoslangan antropometrik talablar hisobga olinadi. , bolalar o'yin jihozlarning o'lchamlari va boshqalar. Shunday qilib, antropometriya ma'lumotlari 4-formulaga muvofiq zinapoyalarning o'lchamlarini hisoblashga asoslangan:

$$b + 2p = 64 \text{ sm,}$$

bu yerda b - zinapoyaning kengligi, binolardan tashqarida 34 dan 40 sm gacha va ba'zan undan ko'proq oraliqda olinadi; h - qadam balandligi. Piyodalar xiyobonlari va yo'llarining kengligini aniqlashda antropometrik ma'lumotlar yotadi - ularning kengligi bitta piyoda uchun shartli bo'lakning ko'paytmasi sifatida qabul qilinadi - 75 sm. Sanitariya-gigiyena talablari shakllangan ob'ekt-fazoviy muhitning qulayligi va xavfsizligi shartlarini belgilaydi va uning harorati, havoning fizik va kimyoviy tarkibi, yorug'lik, shovqin kabi parametrlarini tartibga soladi. Kichkina landshaft va me'moriy shakllar tayyorlanadigan materiallarni tanlashda, o'simliklar assortimentini tanlashda, ekish zichligini aniqlashda, shovqin ekranlarini, ionlashtiruvchi namlagichlarni o'rnatishda va hokazolarda sanitariya-gigiyena talablarini hisobga olish muhimdir. Sanitariya-gigiyena talablarini hisobga olgan holda mikroiklim tartibga solinadi. Havoning haroratining pasayishi suv qurilmalarini yaratish bilan ta'minlanadi. Shamolning yo'nalishi va tezligi relyefni modellashtirish, yashil maydonlardan ekranlar va dekorativ devorlarni yaratish orqali o'zgartiriladi. Nishablarning yo'nalishini hisobga olish yorug'lik sharoitlarini va er yuzasining haroratini sozlash imkonini beradi. Hissiy va psixologik talablar shaxs tomonidan ma'lumotni qabul qilish va qayta ishlash xususiyatlari bilan bog'liq. Ular turli xil ranglar va ularning kombinatsiyalarining odamlarga ta'sir qilish xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, kichik landshaft va me'moriy shakllarning rang sxemalarini aniqlashda, belgilarda shriftlarni tanlashda, ularning "o'qilishi" ga qarab, grafikani tanlashda hisobga olinadi. Kosmosda osongina harakatlanishga yordam beradigan axborot sxemalari va boshqalar.

Qulay yashash muhitini yaratishda urbanizatsiyalashgan hududni obodonlashtirishning roli. Vertikal ma'muriy boshqaruv (shaharsozlik) usullariga asoslangan direktiv iqtisodiyot mavjud bo'lgan davrda shakllangan shahar makonini sotsialistik rejalashtirish tizimi erkin bozor sharoitlariga mos kelmaydi. Ko'chmas mulkka xususiy mulkchilik paydo bo'lishi va er uchastkalarining bozorga kiritilishi bilan munitsipal darajada 5 tartibga solishning yanada moslashuvchan usullariga asoslangan hududiy rivojlanishning maxsus mexanizmi talab qilindi.

Munitsipal boshqaruv amaliyotiga joriy etilgan shaharni tartibga solish usullari asosan yangi qurilishni amalga oshirish uchun jozibador shart-sharoitlarni tashkil etish va erdan tijorat maqsadlarida foydalanish samaradorligini oshirish bilan bog'liq. Ijtimoiy-iqtisodiy muammolarning keskinlashuviga olib keladigan fazoviy rivojlanishning biznesga yo'naltirilgan modeli paydo bo'lmoqda: shaharning moddiy va ijtimoiy muhitidagi o'zgarishlarning nomutanosibligi, hududlarning to'liq rivojlanishi, shahar landshaftining yomonlashuvi, uy-joylarning ajratilishi, murakkablashuv. ayrim shaharlarda transportdan foydalanish va kommunal infratuzilmani ta'minlash muammolari. Mahalliy hamjamiyatlarning manfaatlarini hisobga oladigan ijtimoiy yo'naltirilgan modelni ishlab chiqish zarur, uni takomillashtirish fazoviy rivojlanish samaradorligining asosiy mezoniga aylanadi,

bunga xususiyy investitsiyalar va qurilishni bozorni tartibga solishning an'anaviy mexanizmlari erishilmaydi. faoliyati va shaharsozlik 6 sifatida belgilangan alohida shahar hududlari chegaralarida maxsus boshqaruv usullari va institutlarini ishlab chiqishni talab qiladi. Shaharning hududiy tashkil etilishi va uning fazoviy rivojlanishining klassik ko'rinishi xorijiy olimlar E. Burgess, C. Harris, I. Tyunen, G. Hoyt, E. Ulmanlarning ilmiy ishlarida keltirilgan. 19-asrning oxirida shahar yerlarini boshqarishni tartibga soluvchi qurilish huquqining bir tarmog'i sifatida tushunilgan shaharni tartibga solish kontseptsiyasining rivojlanishi V. Huber, A. Vagner, F. Wieser, M.D. Zagryatskova, M. Pole, A. Fochta. Shahar iqtisodiyoti va shaharni obodonlashtirish kontseptsiyasi "keng ma'noda", "bog'li shaharlar" qurilishi taniqli rus va g'arb olimlari J.I.A. Velihov, M.G. Dikanskiy, G.D. Dyubelir, K. Zitte, E. Xovard, F. Omstad, R. Eberstadt. Shaharni obodonlashtirish asoslarini Z.G. Frenkel. Shaharsozlikning zamonaviy muammolari taniqli mintaqashunoslar G.M. Lappo, V.Ya. Sevgi, E.H. Murch. Shaharsozlik kontseptsiyasi K.S. asarlarida ishlab chiqilgan. Alabyan, A.U. Zelenko, L.M. Sabsovich. Sotsialistik shahar tushunchasi V.N. asarlarida keltirilgan. Semenova, H.A. Milyutin, modernistik kontseptsiya - Ch. Le Korbusier, O. Niemeyer.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish, markazsizlashtirish jarayonlarining rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan shaharni, shahar makonini rivojlantirish muammolari, hududiy rivojlanishni boshqarishda mahalliy davlat hokimiyati organlarining alohida rolining paydo bo'lishi (xususiyy investitsiya faoliyatini tartibga solish orqali mulk bozori) so'nggi o'n yillikdagi bir qator olimlarning ishlarida yoritilgan.

Ular orasida Rossiya Fanlar akademiyasining tizimli tahlil institutining taniqli mintaqaviy olimlarining ishlanmalari V.N. Leksina va A.N. Shvetsov. V.L.ning asarlari. Glazychev, shahar muhitini rivojlantirish bilan shug'ullanadi (Xalq xo'jaligi akademiyasi). Shaharni tartibga solishning asosiy va amaliy masalalari, shuningdek, shahar iqtisodiyoti instituti mutaxassislari S.A. Bogolyubov, M.D. Safarova, E.K. Trutnev va boshqalarning ishlarida yangilangan. E. Risina. Mahalliy jamiyatlar rivojlanishining zamonaviy tadqiqotlari orasida muhim o'rin tutadi. Kuban davlat universiteti olimlari TT Avdeeva va YV Filippovlar, mahalliy hamjamiyatlarni rivojlantirish uchun Kuban maktabi asoschilarining asarlari tomonidan. Tadqiqot A.A. Vysokovskiy, A.E. Gutnova, S.N. Maksimova, A.B. Marchenko, O.A. Smirnova, E.I. Tarasevich va zamonaviy rus iqtisod fanining bir qator boshqa vakillari investitsiya va qurilish faoliyatini, ko'chmas mulk bozorini, shu jumladan shaharlardagi yer bozorini tartibga solish muammolariga munitsipal darajada amalga oshiriladigan shaharsozlik faoliyatini tartibga solishning asosiy ob'ekti sifatida bag'ishlangan. Bozor iqtisodiyoti sharoitida shahar makonini o'zgartirishning asosiy omili sifatida xususiyy investitsiya faoliyati jarayonida vujudga keladigan tashkiliy-iqtisodiy munosabatlar P.L. asarlarida o'rganiladi. Vilenskiy, I.L. Vladimirova, J.I.H. Drobishevskaya, V.N. Livshits.

Fazoviy shahar tizimlarini tahlil qilish va boshqarishga tizimli yondashuvning zamonaviy tamoyillari V.I. Qatronlar. O'tish davri iqtisodiyoti sharoitida shahar

ko'chmas mulk bozorining rivojlanish qonuniyatlari, uni tahlil qilishning samarali vositasini yaratish, investitsiya va qurilish loyihalarini rejalashtirish muammolari G.M. asarlarida o'rganilgan. Sternik.Shaharsozlik kontseptsiyasini ishlab chiqishga bag'ishlangan ishlarni alohida ta'kidlash kerak, Moskva taraqqiyot instituti Munitsipalitet jamg'armasi mutaxassislari T.M. Govorenkova, D.A. Savina.Ko'chmas mulkni o'zgartirish yagona bepul yer uchastkasini rivojlantirish uchun investitsiya loyihasi sifatida emas, balki barcha aholi uchun (nafaqat qurilish kompaniyalari va yaratilayotgan ko'chmas mulk ob'ektlari egalari uchun) qulayliklarga erishadigan hududni rivojlantirish loyihasi sifatida ko'rib chiqilishi kerak. Bu fazoviy rivojlanishni boshqarishning ijtimoiy yo'naltirilgan turiga o'tishni keltirib chiqaradi, bu esa mahalliy shahar ichidagi hududlar chegaralarida tartibga solish usullarini o'zgartirishni talab qiladi.Usullari ko'chmas mulkni rivojlantirishdan tubdan farq qiladigan mahalliy shaharlarning rivojlanishi ham bo'sh, ham turar-joy maydonlarini o'zgartirish bilan bog'liq bo'lib, mahalliy aholi va mahalliy hudud ob'ektlaridan tashqi foydalanuvchilarning eng keng doirasini ta'minlashga qaratilgan. jamoat tovarlaridan foydalanishda teng imkoniyatlar va ularning teng sifati. Bu shaharning fazoviy rivojlanish jarayonlarini nafaqat shahar muhitining yangi moddiy ob'ektlarini yaratish bilan, balki, birinchi navbatda, mahalliy jamoalarning hayoti va rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish bilan bog'lash imkonini beradi.Rivojlanish faoliyati sub'ektlarining tarkibi ham rivojlanish jarayonining shahar makonining umumiy rivojlanishi kontekstiga qo'shilish darajasiga, ham moddiy makondagi o'zgarishlarning ijtimoiy makondagi o'zgarishlarga mos kelishiga bog'liq. Shaharlarni rivojlantirish, shaharsozlik mexanizmi sifatida, ko'pchilik manfaatdor tomonlarning (mahalliy hamjamiyat manfaatdor tomonlari) muvofiqlashtirilgan o'zaro hamkorligi - sheriklik tamoyiliga asoslanadi: hokimiyatlar, tadbirkorlar, yer egalari, turli manfaatlar vakillari. mahalliy hududiy hamjamiyatlarning (kapital qurilish ob'ektlaridan foydalanuvchilar, ko'chmas mulk ob'ektlaridan xizmatlar iste'molchilari, mavjud ko'chmas mulk ob'ektlari egalari) .Mahalliy shaharlarni rivojlantirish asosida shaharning fazoviy rivojlanishini tartibga solish modeli quyidagi funktsiyalar ierarxiasini o'z ichiga oladi: ma'muriy chegaralar doirasidagi shahar hududini rivojlantirishdan makon va vaqt jihatidan nisbatan yaxlit tuzilma sifatida, buning uchun hududiy rejalashtirish amalga oshiriladi. va shaharlarni rayonlashtirish hujjatlari qabul qilinadi, mahalliy shahar hududlarini rivojlantirish uchun normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R.Asamov Turar joy binolar tipologiyasi Toshkent-2000.[1]
2. H.Ubaydullayev Turar joy va jamoat birlashmalari binolari tipologiyasi Toshkent-2009[2]
3. [Kadirova Sh.B. Образование и наука в XXI веке. “Historical development of the concept of segmentation in the housing market and the origin of approaches to segmentation” 2022](#)
4. Adilova. L.A. Landscape architecture manual. Part 1 2009. Tashkent. Page 109. [4]
5. Abbosova M.S. Genius Journals Publishing Group, “Ancient Period Garden Park Art” 2022